

תיאולוגית „הגאולה“ ומדינת ישראל

מאיר מאורר

תיאולוגית ה„גאולה“ — מהי

מאז מלחמת ששת הימים (1967) הפכה ישראל מטרה למיתקפה אידיאולוגית נרחבת. הגורמים האנטי־ישראליים מנסים, תחת מסווה זה או אחר, לערער את מעמדה הריבוני של המדינה. הצהרת עצרת האו"ם בשנת 1975, בה מזוהה הציונות עם גזענות, מהווה דוגמה אחת מרבות. בין הגופים שקברו למחנה האנטי־ישראלי תופסות מקום ניכר הכנסיות הפרוטסטנטיות הליברליות בארה"ב. לפני שנבדוק את השקפותיהן הספציפיות, ראוי לעמוד על השינוי המהותי שחל במדיניות הכללית שלהן, שינוי שהוא מעבר ממגמה ל"תיקון" חברתי ושהתפתח לתיאולוגיה הדוגלת ב"גאולה" — Liberation Theology.

בשורשיה של תיאולוגית הגאולה מקננות התנגדות ואיבה לעולם הקפיטאליסטי. תומכיה ודובריה של תיאולוגיה זו מזדהים רעיונית עם תנועות השיחרור של העולם השלישי, ורואים בהן את נציגי השינוי שישחררו את המדינות המתפתחות מעול הקפיטאליזם ויכוננו בהן משטר סוציאליסטי חדש. לאמתו של דבר, תנועות אלו הן לרוב תנועות לניניסטיות בעלות נטיות שמאלניות קיצוניות. האירוניה היא שבארצות בהן הצליחו להשתלט, הן הקימו משטרים טוטאליטרים אכזריים שמדיניותם קיצונית יותר מזו של הממשלות המונֶדחות.

פול סיבורי, המומחה למדעי המדינה, כותב כיצר הזרימה הכנסייה האפיסקופלית (אליה הוא משתייך) מיליוני דולרים לסיבסוד מטרות אנטי־דמוקרטיות קיצוניות. כנסייה זו הגיעה לשיא הפוליטיזאציה שלה כשיצאה בהצהרה בה היא תומכת תמיכה מלאה בנסיגה אמריקאית מהודו־סין ופירוק כללי של הכוחות האסטרטגים האמריקאים סביב העולם. לדברי סיבורי, ברגע שהכנסייה חדלה מסבילותה האֶתית, היא החלה לתמוך בצד הקומוניסטי במלחמת הודו־סין ע"י כל מיני מענקים¹.

במשך הזמן אימצו מרבית ארגוני הגג של הזרמים הפרוטסטנטים־ליברלים את תיאולוגית הגאולה. החשובים ביניהם הם: ה־NCC (National Council of Churches of Christ) וה־WCC (The World Council of Churches) גם הכנסיות הנקראות כנסיות השלום — הקוויקארים, המְנוניטים וה"אחים" (Brethren). יש לציין שבעוד מנהיגי הצמרת נוטים לתיאולוגית הגאולה הקיצונית באופייה, ההנהגות המקומיות וחברי הכנסיות לא תמיד מזדהים אתם. מועצת הכנסיות של ניו־ג'רסי, לְוונגא, המשתייכת ל־NCC, מתנגדת לתיאולוגית הגאולה ולא־שׂף, ותומכת בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים במדינת ישראל. יוצא אם כן שבעקבות חילוקי הדעות ביחס לעמדתם האידיאולוגית של ה־NCC וה־WCC חלה ירידה במספר החברים באירגונים אלו ובמקורותיהם הכספיים.

ה־WCC התארגן ב־1948, ומונה כ־295 כנסיות במאה ארצות ויותר. הגוף המחוקק של האירגון מורכב מנציגים שרובם באים מארצות בהן שולט משטר נארכסיסטי, וכן מהעולם השלישי. המיעוט בא מאמריקה ומאירופה המערבית. עובדה היא, שבעוד שהכנסיות האמריקאיות והאירופיות מהוות את מקור היממון העיקרי של האירגון, נציגי הכנסיות האפריקאיות והאסייתיות פעילים ביותר בעיצוב השקפתו האנטי־אמריקאית ואנטי־קפיטאליסטית. עם זאת ברור, שגם לכנסיות האמריקאיות חלק ברדיקאליזציה של ה־WCC.

מטרתו המפורשת של ה-WCC היא להקים עולם חופשי מניצול ודיכוי המושתת על משטר של אחווה וצדק נוצריים. למעשה ממיר ה-WCC את רעיונותיו הנשגבים בתמיכה בלתיאמצעית בכוחות גרילה וטירור אנטי-מערביים, לארגון ועד למאבק בגזענות (PCR) התורם מיליוני דולרים לקבוצות רדיקאליות בעולם השלישי. בשנת 1949 העניק ה-PCR סכומי עתק לחזית הלאומית בווימבאוו, שבפעולותיה ומלחמותיה הפנימיות רצחה מספר לא קטן של מיסיונרים פרוטסטנטים ומשפחותיהם.²

בתשובה למחאות על הענקת כספים לגופים טירוריסטים, טענה הכנסייה הפרסבטריאנית המאוחדת שמענקים אלו מעלים את רמת מודעותם של אזרחים החיים תחת שלטון מדכא, וכן נותנים הם ביטוי לדביקות הכנסייה ברעיון הצדק הכלכלי, חברתי ומדיני. פיליפ פוטר, המזכיר הכללי של ה-WCC, קיבל בצורה עיוורת את הצעותיהם האוטופיות של "לוחמי החופש", תמך בהם, ונתן הצדקה תיאולוגית לפעולותיהם: "בעולם בו שולט האלוהים חייב לחול שינוי רדיקאלי במישור הכלכלי, חברתי ומדיני".³ ברגיס קאר, ראש ועד הכנסיות האפריקאיות, מאמין שכוחות הגרילה מסייעים בידי הכנסייה לגלות מחדש את משמעותו של הצלב: "כבר בישו וצליבתו קירש האלוהים את האלימות. אין האלימות אלא כלי גאולה שבעקבותיו יבוא קיום מלא ומושלם יותר של האדם". הצהרה זו מבהירה את תפיסת עולמם של דוברי תיאולוגית הגאולה המעניקה צביון דתי לאלימות ולטירור של תנועות השחרור.

נקודת-ההנחה הכנסייתית היא שהרע שבעולם מקורו בקפיטאליזם. המעצמות הקפיטאליסטיות מואשמות בהקמת מישטרים ריאקציונריים ומדכאים. יתר על כן, על מנת לשמור על מצב הקיים, מעצמות עשירות אלו מתנכלות לעולם השלישי דל-האמצעים.⁴

מנקודת-הנחה זו יכולות תנועות השיחרור לתת טעם "מוסרי" לפעילותן האלימה ולטעון שאין היא אלא תגובה מוצדקת לדיכוי, גם הקוויקארים הפאציפיסטים סירבו לגנות את האלימות השמאלנית. בעוד עקרונות אין הם מצדדים בשימוש בכוח, הם טוענים ש"קורבנות" המשטר המדכא נאלצים להיעזר באמצעי זה.

העובדה שלאחר ש"המשחררים" מצליחים לעלות לשלטון אינם פוסקים ממעשי אלימותם, אלא שהפעם הם מכניסים כלי אורחים חסרי ישע, — אינה משנה את עמדת הכנסייה. הדוגלים בתיאולוגית ה"גאולה" מצדיקים "מדיניות" זו בטענה שהמשטרים החדשים חייבים לשלוט ב"יד חזקה", כי ארה"ב ובנות בריתה מנסות למנוע את השינוי ולערער את מעמדה של המהפכה. דוגמאות למצבים אלו אפשר לראות בסין המאוואיסטית, וויטנאם וקובה. על אף אופיים האלים של המשטרים החדשים ובשלונם הכלכלי, אנשי תיאולוגית ה"גאולה" מוסיפים לתמוך בהם ובהשקפת עולמם.

סיוע הכספי, מוסרי ותעמולתי שניתן לתנועות הטוטאליטריות ע"י הנוצרים "האידיאולוגים" מכון, בסופו של דבר, למג, מבחינה רעיונית, את הנצרות

¹השקפה זו מופרכת ביסודה, שכן מאז מלחמת העולם השנייה הגישו מעצמות המערב, ובעיקר ארה"ב, סיוע כספי וטכני למדינות המתפתחות, וככל שמדינות אלו התרחקו מהמערב ונטו לעבר רוסיה הסובייטית, כך התרושה המערכת הכלכלית שלהן.

המארכסיוזים. יתירה מזאת, הטירור והאלימות עדיפים על שינויים דמוקרטיים. להלן דבריו של חוזה מיגואו בונינו מה-WCC בנושא זה: "בעולם של היום, על מנת לשנות את תשתית המערכת הכלכלית, מדינית וחברתית, חייבת להיות פעילות מהפכנית. אין אנו חיים בתקופה של התפתחות גרידא... או תיקון עולם... הגיעה העת לשינוי מהפכני... התהליך החברתי והאָתוס המהפכני, והתכניות שנוצרו ע"י המארכסיוז, הכרחיים לשינוי מהפכני".⁴

באפריל 1980 כוועידה הכללית של הכנסיה המתודיסטית המאוחדת, ביקר דייוויד גֶסֶפ, חבר הכנסיה ופעיל בתנועה לזכויות האזרח, קשות את מדיניות תיאולוגית ה"גאולה". הוא העמיד את המשתתפים על העובדה שהכנסייה מזרימה סכומי כסף עצומים לקבוצות טירור (ביניהן אש"ף) ומשטרים טוטאליטרים ברחבי העולם, כספים שנתרמים ע"י חברי הכנסייה בתמימות ומתוך מניעים אנושיים-דתיים. הנהגת הוועידה הודתה באמיתות טענתו של גֶסֶפ, אולם הצדיקה את מעשיה במילים אלו: "במערכת הכמורה של ישו, הדרך בה אנו מתייחסים... אל העניים והחלשים... מתעלה מעל השאלה האם המערכת המדינית היא טוטאליטרית או דמוקרטית".⁵

תיאולוגיה ה"גאולה" ומדינת ישראל

תיאולוגיה ה"גאולה" מאיימת על מדינת ישראל בצורה ישירה ועקיפה. הכנסיות הפרוטסטנטיות הליברליות מתנגדות לתקציבי ההגנה המערביים, בעיקר האמריקאים. מכיון שכנסיות אלו מטיפות לאידיאולוגיה הדורשת מאמריקה לחדול מהתנגדותה לתנועות הטירור המארכסיסטיות-לניניסטיות ושמאלניות, הן מחזקות את ידיהם של המתנגדים הקולניים ביותר של מדינת ישראל. תנועות אלו הן שמצטרפות לגוש הערבי והסובייטי בטיפוח אש"ף ולהרעתה של ישראל.

יהודית הֶרשופֶף באנקי, מהוועד היהודי האמריקאי, מונה מספר גורמים בעמדתו האנטיישראלית של ה-NCC, ובתמיכתו באש"ף:

- א. — הכנסיות החברות בארגון המסונפות לכנסיות מזרח-תיכוניות (לדוגמא — הכנסייה האורתודוקסית-האנטיוכית) מנהלות "לובי" אגרסיבי למען אש"ף בארגון ה-NCC. מובן מאליו שאין ליהודים כל ייצוג בגוף זה, ופרוטסטנטים אוהדי ישראל אינם משמיעים את דיעותיהם בצורה אפקטיבית.
- ב. — לאנשי הכנסייה וצוותותיה ששירתו תקופה מסוימת במזרח התיכון וחזרו למערב עם השקפה פרו-ערבית השפעה חזקה על מדיניות האירגון.
- ג. — דוגלי תיאולוגיה ה"גאולה" רואים במדינת ישראל את נציגת האינטרסים האמריקאים במזרח התיכון. תיאולוגים אלו מבקשים לראות את המזרח התיכון מטוהר מהשפעה אמריקאית.

עמדה זו ניכרה כבר ב־1967, כשהמנהיגות היהודית האמריקאית נדהמה לנוכח סירוב ה-NCC לצדד במדינת ישראל בתקופת מלחמת ששת הימים. יתירה מזאת, ה-NCC התנגד בחריפות למדיניות הרחבת הגבולות של מדינת ישראל מבלי שהתייחס כלל להצהרותיהם של הערבים להשמיד את המדינה על אורחיה ועל אי-נכונותם לבוא עמה במשא-ומתן. בתקופת מלחמת יום הכיפורים (1973) קרא ועד האירגון

⁴ ראל ג'ין איזאקס כתבה הרכה על נושא הכנסיות וישראל. לדבריה, תיאולוגיה ה"גאולה" מהווה את הגורם העיקרי בעמדה האנטיישראל של ה-NCC. כראייה לכך היא מביאה את פעילותה של הכנסייה המתודיסטית המאוחדת למען אש"ף, פעילות שהשפיעה בצורה משמעותית ביותר על עמדתו העקבית האנטיישראלית של האירגון.⁶

להפסקת משלוחי נשק למזרח התיכון, קריאה שנבעה כביכול מנקודת-הנחה מוסרית. הבעייה עם אֶמֶת-מידת המוסר של ה-NCC היתה, שבעוד שמדינת ישראל נותרה ללא אמצעי הגנה, הוסיפו הרוסים לספק כמות עצומה של נשק לערבים. בשנים שלאחר המלחמה גינה האירגון שוב ושוב את פעולות התגמול של מדינת ישראל והתעלם כליל מפעולות הטרור הערבי שגרמו להן. מדיניות זו חזרה על עצמה לאחר פיצוץ המיתקן הגרעיני העיראקי. מבלי להתייחס להצהרותיה של עיראק על כוונותיה להסל את מדינת ישראל גינו הכנסייה הפרבסטריאנית המאוחדת, הכנסייה המתודיסטית המאוחדת וספיחיה, והקוויקארים, את הפעולה בפומבי.

הקריאה הנשנית וחוזרת של ה-NCC למתן זכויות מלאות לפלשתינאים איננה אלא מסווה נוסף לפעילותו למען עירעור קיומה הריבוני של מדינת ישראל. תמיכת הארגון בעולם הערבי מעוותת ביסודה. מדינות ערב ידועות ביחסן העויין למיעוטים וזלזולן בזכויות האדם. אכזריותם לגבי הנוצרים בלבנון, הכורדים, היהודים, והערבים בני הכת ה"לא נכונה" איננה בגדר סוד. עם זאת, אין ה-NCC נחלץ לעזרת קבוצות אלו. למעלה ממליון סודאנים נוצרים נרצחו ע"י אחיהם הערבים, וה-NCC סירב לטפל בבעייה זו, או לתת לנציגי הסודאנים הנוצרים להופיע בפני האירגון ולדווח על מצבם. האירגון לא פסק מלתמוך באש"ף "חסר האונים והקול".

חלק מתמיכה זו מתבטא במערכת הסברה ותעמולה נרחבת למען אש"ף ונגד מדינת ישראל. נורתון מווינסקי, מי שהיה אחד משני עורכי כתבי-העת (שחדל מלהופיע זה מכבר) SWASIA, כותב דרך קבע מאמרים אוהדים על אש"ף, מווינסקי מציע להקים מדינה דמוקרטית ליהודים וערבים בשטח ישראל, לאחר שהפלשתינאים ישובו לבתיהם המקוריים באיזורים ישראלים טהורים.

ריצ'ארד בטלר, ראש האגף לענייני המזרח התיכון של ה-NCC תומך בהצהרת לאגראנג' משנת 1967, המטילה ספק בלגיטימיות של מדינת ישראל. הצהרה זו מביעה "צער וכאב על העובדה שמספר רב של נוצרים מאמין שהתנ"ך העניק למדינת ישראל המודרנית זכות קיום ריבוני באיזור המאוכלס ע"י הפלשתינאים". הצהרה זו חודשה ב-1981, וקראה להפסקת כל סיוע צבאי למדינת ישראל. היא מסתיימת בקביעה: "מנקודת ראות מקראית אנו מטילים ספק בחזון קיומה של מדינה המוגבלת לאומה מסויימת כאמצעי להשכנת שלום בארץ הקודש".

כתבי-העת, THE LINK, היוצא לאור במשרדי ה-NCC בניו-יורק, מהווה במה להתקפות חוזרות נגד ישראל ע"י אינטלקטואלים של הכנסייה.

האמפרי וואלץ, מתומכי החלטת עצרת האו"ם לזיהוי הציונות כגזענות, תקף מעל דפי כתבי-עת זה את דניאל פאטריק מוינאהן ואת נורמאן פודהורץ ("יועצו הציוני של מוינאהן") על עמדתם בעניין זה. וואלץ מוצא ראיות לאופייה הגזעני של הציונות במחשבתו של הרצל, ואת חיזוקן הוא רואה בחוק השבות.⁷

במאמר אחר שהופיע בכתבי-עת זה מתאר דונאלד וויל, ממנהיגי הכנסייה המתודיסטית המאוחדת, את הציונות כ"תחליף" לתנועת שיחרור ש"לקחה את פלשתינה בכוח מידי בניה הטבעיים". וויל קורא לחיסול מדינת ישראל, ולהקים, במקומה, מדינה פלוראליסטית לפי הגדרת אש"ף. לדבריו, מתן זכויות לפלשתינאים ישפר את מצב היהודים בארצות ערב, שעתה מתייחסים אליהם שם כאל גייס חמישי.

דיעות אלו משקפות את סך דעותיה של תיאולוגית ה"גאולה". תיאולוגים אלו מקבלים בעינים עצומות את הצהרותיהם הכוזבות והבטחות השוא של "לוחמי חופש" ברחבי העולם. כשם שהעם בהודוסיין מעולם לא חזה בחופש ובצדק שהובטחו לו, כן אין סיכוי שאנשי אש"ף יעוררו את מדינות ערב למוקרטיזציה ומתן זכויות ליהודים שם. וייל משכתב את ההיסטוריה. הוא מאשים את הציונות בגזענות מחד, ומייחס לאש"ף את חלום המדינה הדו-לאומית בישראל ואת תפקיד מגן זכויות היהודים בארצות ערב מאידך. הוא מצטרף למחנה התיאולוגים שבחר לקרוא ללאום היהודי "גזענות" אנטי-דמוקרטית ולהתעלם לחלוטין מהלאומנות הערבית המכריזה על עצמה ב־21 ארצות.

מרחיק לכת באיבתו הארוולד סמוק, המוכיר הכללי של אירגון הקוויקארים המאוחד, המתכחש לזכויותיה ההסטוריות והמוסריות של ישראל להתקיים כמדינה ריבונית. הוא עושה הקבלה בין הציונות והנאציזם ומשווה את גיא-ההריגה של בוכנוואלד ל"זוועת" דיר יאסין, אף אם קנה-מידתה קטן יותר.⁸

הוא מסיח את הדעת מן העובדה שמעשה דיר-יאסין אירע בעיצומה של מלחמת השחרור (1948), בעת קרב בין הערבים לכוחות האירגון. הערבים נערכו לקרבות פנים אל פנים בתוך הכתים שמתוכם הם ארבו לחיילים הישראליים. האבידות היו כבדות בשני הצדדים. בבוכנוואלד, לעומת זאת, הושמדו יהודים חסרי-מגן בצורה שיטתית. אנאלוגיות מופקקות מסוג זה מכוונות לחתור נגד הלגיטימיות המוסרית של ישראל ומשקפות את הפערים בידע של התיאולוגים הנוצרים העוסקים בנושא המזרח התיכון.

קביעות הנהגת ה-NCC ב־1980

ב־1980 עדכן וועד האירגון את עמדתו ביחס למזוה"ת, וקביעותיו משקפות מציאות חדשה. הוועד רואה את אש"ף כדובר הרשמי והבלעדי של הערבים הפלשתינאים, כן מכיר הוא במועצת הכנסיות המזרח-תיכוניות כ"וועד העיקרי לישו" באיזור. הכרה זו אומרת שהוועד מקבל את פרשנותה של מועצה זו (המורכבת מכנסיות ערביות) בענייני המזוה"ת.⁹

הוועד מתעלם לגמרי ממצבם האמיתי של המיעוטים במדינות ערב.¹⁰ כן פונה הוועד לאו"ם בקריאה למעורבות יותר פעילה מצידו בהשגת השלום במזרח התיכון, תוך התעלמות מעמדתו המשוחר של גוף זה ביחס לישראל. בעוד מודה הוועד בעובדה שהסכם השלום (1979) בין ישראל למצרים אכן יקטין את סכנת המלחמה באיזור, הוא טען שההסכם פגום מעיקרו שכן מצרים ואש"ף שילמו מחיר יקר עבורו. בעקבות ההסכם "מבודדת מצרים משאר ארצות ערב וישראל אינה קרובה להסדרי שלום עם מדינות ערב האחרות ואש"ף.¹¹ הסיכונים והווייתורים שישראל לקחה על עצמה כדי להשיג את הסדר השלום עם מצרים אינם מופיעים כלל ועיקר בדברי ה-NCC.

בגלל נטיותיו הפרו-אשפיו"ת של אירגון זה, דחו 14 אירגונים יהודיים בארה"ב את הזמנתו להשתתף בדיוניו. בסופו של דבר החליט ועד ה-NCC (ברוב של תשעה קולות בלבד) לתמוך בזכותה של ישראל להתקיים כמדינה ריבונית.¹² אלא שבאותו מעמד החליט הוועד, כאמור, להכיר באש"ף כדובר הבלעדי של הפלשתינאים. צעד זה מצביע על עמדתו המוסרית ביחס לאנשי טירור, הרואה בהם משחררים משיחיים.

העובדה שהוועד עמד על כך שירדן לא תשתתף בכל משאומתן בין ישראל לפלשתינאים מעידה, בין היתר, שה-NCC אינו מציע פתרון לבעיית הפליטים אלא מטיל את כל האחריות לשיקומה על כתפי מדינת ישראל.

"נוסחאות השלום" של ה-NCC בקביעותיו משנת 1980 אינן אלא מצעים לחתור מתחת למעמדה של ישראל ולסלול את הדרך לאש"ף.

דו"ח וועדת המזרח-התיכון סותר את אש"ף וה-NCC

טרם יצא הוועד בקביעותיו, הוא פנה לוועדה המורכבת מ-14 מנהיגי ופעילי כנסיות שהן חברות באירגון שתחקור את המצב במזה"ת ושתבוא ברשימת המלצות.

מסקנות הוועדה עמדו בסתירה לעמדות האירגון. אש"ף איננו מאפשר לגורמים מתונים להשמיע את קולם, וידוע על כאלו שנרצחו ע"י אש"ף בעקבות פעילותם.¹³

בעוד הוועדה מאשרת את תיאולוגית ה"גאולה" וקובעת שמעשי טירור הם, לעתים קרובות, ביטוי למאבק נגד דיכוי, הריהי מוציאה את אש"ף מכלל קביעתה. היא מצביעה על האופי המיוחד של מעשי הטיירור של אש"ף, שבניגוד לתנועות שיחרור אחרות, השוחרות לשחרר את עמם משלטון מדכא, כוונתו העיקרית של אירגון זה הוא להשמיר את מדינת ישראל. יתירה מזאת, הוועדה התרשמה מנכונותה של מדינת ישראל להעניק, כמידת האפשר, זכויות לאזרחים הערבים בשטחים, והראייה לכך היא העלייה הכללית ברמת החיים שם, וחופש הדיבור; הביקורת על מדיניותו של בגין והתמיכה הגלויה באש"ף מעידות על חופש הדיבור באזורים אלו.

מסקנה סותרת נוספת מסיקה הוועדה בענין ההתנחלויות בשטחים. היא תומכת בפה מלא בזכותם של יהודים להקים ישובים בשטחים הן מטעמים בטחוניים והן היסטוריים. לדברי הוועדה אין על מדינת ישראל להסכים לשום הסדר שלום המונע מהם את הזכות להתיישב בכל איזור שהוא ב"פלשתינה". אסור שיהיה כל שטח פלשתינאי "יודנריין" ויש להעניק ליהודים אותן הזכויות שיש לערבים הגרים בשטחי מדינת ישראל.¹⁴

הוועדה ממליצה לוועד ה-NCC לברוק מחדש את קביעותיו. ואמנם שינה האירגון הזה כמה מעמדותיו העוינות לאחרונה. ה-NCC סירב, למשל, לתמוך ב"תוכנית השלום" של פאהר הסעודי בטענה שהיא חריצנית ואנטיישראלית. עם זאת מוסיף האירגון לתמוך באש"ף, אף-על-פי שלא ויתר על "האמנה הפלשתינאית".

עוד הדרך ארוכה עד שיתקנו הכנסיות הפרוטסטנטיות הליבראליות את עיוותי מדיניותן כלפי תנועת השיחרור של עם ישראל ומדינת ישראל.

הערות

1. Paul Seabury, "Trendier Than Thou," *Harpers*, October 1978, pp. 40-41.
2. Ernest W. Lefever, *Amsterdam to Nairobi: The World Council of Churches and the Third World*, (Washington, D.C.: Ethics and Policy Center, 1979), pp. 92-96 מונה הענקות 1970-1978.
3. Stephen Chapman, "Killing for Christ," *New Republic*, October 21, 1978; Rael Jean Isaac and Erich Isaac, "Sanctifying Revolution: Protestantism's New Social Gospel," *The American Spectator*, May 1981, (ללא מיספור).
4. Robert C. Webber, *The Moral Majority: Right or Wrong*, (Westchester, Illinois: Crossway Books, 1981), pp. 61-62. מביא מדבריו של חוסי מיגואו בונינו. *Christian Marxists*, Grand Rapids, Eardman, 1979, pp. 7-8.
5. איזק, שם.
6. Rael Jean Isaac, "Liberal Protestants versus Israel," *Midstream*, October 1981, p. 12.
7. מושב השלושים. הוועדה השלישית. ערך 68 שעל הפרק. עצרת האו"ם. חקר כל צורות החפלייה הגזענות, אוקטובר, 1975.
8. Harold Smuck, "Promised Land," *Quaker Life*, September 1976, pp. 10-11, 39.
9. National Council of the Churches of Christ in the USA, *Policy Statement on the Middle East*, Approved by the NCC Governing Board, November 6, 1980.
10. שם, עמ' 3.
11. שם, עמ' 5.
12. איזקושם, עמ' 7.
13. National Council of the Churches of Christ in the USA, *Middle East Panel Report: A Study Document*, (New York: the Author, 1980).
14. שם עמ' 13.